

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi-

ViSBiD

Van Journal of Humanities and Social Sciences –VJHSS

Geliş Tarihi: 07.09.2022

Kabul Tarihi: 17.12.2022

Yayınlanma Tarihi: 28.12.2022

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda Sanatkâr Hasan Bin Yusuf ve Eserleri

Artist Hasan Bin Yusuf and His Works in Ahlat Seljuk Square Cemetery

Mehmet KULAZ*

Yalçın KARACA**

Öz

Türklerin Anadolu'ya girişinin en önemli noktası olan Ahlat, Doğu-Batı sentezinin kavşak noktası konumundadır. Tarihin ilk çağlarından günümüze kadar verimli toprakları, bulunduğu konum ve sahip olduğu doğal kaynaklar gibi nedenlerden dolayı farklı uygarlıkların yerleşim alanı olmuştur. Stratejik konumu ve doğudan gelerek Van-Erciş-Adilcevaz-Ahlat-Bitlis güzergâhında devam eden İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle çeşitli devletlerin hedefinde bulunmuş, özellikle Orta Çağ'da sık sık el değiştirmiştir. Bu topraklarda hâkimiyet kurmuş uygarlıklar kendi geleneklerini yansıtan eserler icra etmişlerdir. Her uygarlık inşa ettiği askeri yapılarla gücünü, ticari yapılarla güvenli ticareti, sivil yapılarla toplumsal refahı, mabetleriyle dinini yüceltmeyi, anıtsal mezar yapıları ve mezar taşlarıyla da ölülerine duyduğu derin saygıyı ve ahiret inancını göstermek istemiştir. Ahlat, sahip olduğu mezar taşları ile kültür tarihimiz açısından somut veriler sunan ve bu yönüyle Anadolu'daki varlığımızı belgeleyen önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle Orta Çağ Dönemi'ne ait kültür varlıkları önemli bir yer tutmaktadır. Bu kültür varlıklarının içerisinde de tarihi mezar taşları Ahlat ile özdeşleşmiştir. 210.000 m² alanıyla Ahlat'taki tarihi mezarlıkların en büyüğü olan Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı, aynı zamanda Türkiye'nin de en büyük Türk-İslam tarihi mezarlığı unvanına sahiptir. Meydan Mezarlığı'ndaki mezar taşlarının en önemli özelliklerinden biri yaklaşık 500 örnekte sanatkâr kitabesine yer verilmiş olmasıdır. Bu sanatkâr kitabeleri Anadolu'nun diğer mezar taşlarında nadir görülen bir uygulamadır. Bu 500 sanatkâr içerisinde yer alan Hasan Bin Yusuf adlı sanatkârın imzasını taşıyan mezar taşları, çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu eserler dönem, malzeme, süsleme, tipoloji ve kitabe içerikleri yönleriyle incelenerek değerlendirilmiştir. Sanatçının Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda iki eseri tespit edilmiştir. Çalışmaların devamında Ahlat mezarlıklarında başka eserlerinin de bulunması ihtimal dâhilindedir.

Anahtar Kelimeler: *Ahlat, Selçuklu Meydan Mezarlığı, Sanatkâr, Mezar Taşları, Hasan Bin Yusuf*

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, mkulaz@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4800-7028

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ykaraca@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1642-2331

Abstract

Ahlat, the most important point of the Turks' entry into Anatolia, is the junction point of the east-west synthesis. Since the first ages of history, it has been the settlement area of different civilizations due to its fertile lands, strategic location and natural resources. Due to its strategic location and being on the Silk Road, which comes from the east and continues on the Van-Erciş-Adilcevaz-Ahlat-Bitlis route, it was the target of various states and changed hands frequently, especially in the Middle Ages. Civilizations that have established dominance in these lands have performed works that reflect their own cultures and traditions. Every civilization wanted to show its strength with the military structures it built, safe trade with commercial structures, social welfare with civil structures, glorifying its religion with its temples, and its deep respect for its dead and belief in the hereafter with its monumental tombs and tombstones. Ahlat, with its tombstones, has the potential of an important cultural asset that provides concrete data in terms of our cultural history and documents our presence in Anatolia in this respect. Especially the cultural assets of the Middle Ages have an important place. Among these cultural assets, historical tombstones are identified with Ahlat. Seljuk Meydan Cemetery, which is the largest of the historical cemeteries in Ahlat with an area of 210,000 m², also has the title of the largest Turkish-Islamic historical cemetery in Turkey. One of the most important features of the tombstones in Meydan Cemetery is the inscription of the craftsman in approximately 500 samples. These craftsman inscriptions are a rare practice in other tombstones of Anatolia. The tombstones bearing the signature of Hasan Bin Yusuf, who is among about 500 artisans, constitute the main subject of this study. This work has been evaluated in terms of material, ornamentation, typology and inscription contents. Two works of the artist have been identified in the Meydan Cemetery. It is possible that other works will be found in the Ahlat Cemeteries in the continuation of the studies.

Keywords: *Ahlat, Seljuk Square Cemetery, Artist, Tombstones, Hasan Bin Yusuf*

1.Giriş

Tarihin her döneminde, devletlerin himayesi altına aldıkları milletleri yerleştirmek ve barındırmak amacıyla birçok yerleşim alanını kullandıkları bilinmektedir (Uluçam, 2002: 14). Bu yerleşim alanları içerisindeki bazı şehirler, o devletler için büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu şehirlerden biri olan Ahlat; stratejik konumu, verimli toprakları ve doğal kaynaklarının zengin olması sayesinde ilk çağlardan bu yana birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir (Beygu, 1932: 35; Kafesoğlu, 1949:171). Yapılan araştırmalar Ahlat'ta ilk yerleşmelerin, M. Ö. 3000'lerde Hurriler ile başlayıp sırasıyla Asurlular, Urartular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Partlar, Romalılar, Abbasiler, Emeviler, Bizanslılar, Mervanoğulları, Büyük Selçuklular (Arslan, 2002:83), Dilmaçoğulları, Ahlatşahlar, Eyyubiler, Moğollar, Anadolu Selçuklular, İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar'a kadar çeşitli devletlerin hüküm sürdüğünü göstermektedir (Çelebi, 1986: 16; Sümer, 1986: 447).

Orta Çağ'da Belh ve Buhara ile birlikte "Kubbetü'l İslam" sıfatını taşıyan Ahlat; döneminin önemli bir bilim-kültür ve ticaret merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 1999: 106; Hüsrev, 1994:10). Ahlat tarihî mezar taşları, kümbetleri, türbeleri, akıtları, mağara evleri, köprüleri ve camileri gibi mimarî eserleriyle çağdaşlarına göre oldukça ön plandadır (Tabak, 1972:7). Kaya Kilise, Madavans Vadisi Kaya Yerleşim Yerleri, Eski Ahlat Kalesi, Harabe Şehir Mağara Evleri, Osmanlı Sahil Kalesi, Ulu Cami, Çifte Hamam, Küçük Hamam, Zaviye, Seramik Fırınları, Bezirhane ve Selçuklu Meydan Mezarlığı günümüze ulaşan örneklerdendir (Karahan, 2019: 28-37).

Türkler Anadolu'da tarihi, sanat ve kültür değeri yüksek olan sayısız mezar anıtı yapmışlardır. Bu eserler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de görülmektedir. Mezarlar ve mezar anıtları, içinde buldukları bölgenin dini inanışlarını, sanat ve kültür anlayışı ile coğrafi özelliklerinin izlerini taşımaktadır. Ahlat'ta bulunan mezarlıklar içerisinde en büyüğü olan Selçuklu Meydan Mezarlığı dönemin sanat üslubu hakkında bilgi vermekle birlikte (Çalış, 2019:182), Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan ve İslam inancıyla biçimlenen mezar mimarisi ve ölü gömme gelenekleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır (Karamağaralı, 1992: 24).

İncelenen mezar örneklerinin de içinde yer aldığı Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı Türk-İslam dünyasının en büyük mezarlığıdır (Foto. 1). Bu alan Selçuklu hâkimiyetindeki Ahlatşahlar başta olmak üzere Eyyubi, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerine ait mezar örneklerine sahiptir (Tekin, 2000: 16). Bu mezar örnekleri 12. yy. ile 16. yy. sonlarına kadar tarihlenmektedir. Alan içerisinde 9300 civarında mezar bulunmaktadır. Bu mezarların yaklaşık 1800'ü nitelikli örneklerdir. Burada şahide ve sandukaların dışında Akıt adı verilen 178 adet yer altı oda mezar örneği de bulunmaktadır (Karahan & Güzel, 2013: 339-347). Mezarlarda (yaklaşık 500 şahide de) sanatkâr imzasına yer verilmesi bu eserlerin önemini daha da artırmaktadır (Foto. 2). Van Gölü çevresinde çağdaş mezarlıklar içerisinde en görkemli örneklerin Ahlat'ta bulunması bölgede Ahlat merkezli bir sanat üslubunun varlığını ortaya koymakta ve bu düşüncüyü desteklemektedir (Karahan & Kulaz & Güzel, 2014: 499-510).

Fotoğraf 1: Selçuklu Meydan Mezarlığı'nın Genel Görünümü

Bu mezarlıkta şahideli ve şahidesiz farklı sanduka tiplerin yanı sıra kümbet gibi anıt mezarlarda inşa edilmiştir. Mezar taşları 12-16. yüzyıllar arasında gelişen, Ahlat'taki farklılaşan ekollerce ortaya konan ve zaman dilimi içerisinde kısmen de olsa değişen bir sanat üslubunu yansıtmaktadır. Ahlatşahlar döneminde özellikle mezar taşlarında süsleme, kompozisyon, yazı ve boyut olarak kendisini gösteren bu sanat üslubu İlhanlılar zamanında zirveye ulaşmıştır. İlhanlı döneminden sonra da iç karışıklıklara bağlı olarak bir durağanlık yaşandığı söylenebilir. (Kulaz & Bak, 2013: 241-246). Bu anıt mezarlar aynı zamanda üzerlerinde yer alan kitabeleriyle dönemin sanatçıları, Ahlat'a olan göçler, meslek grupları ve dönemin ahilik teşkilatlanmaları hakkında bilgi vermektedir (Kulaz & İğit, 2021: 21-22).

Fotoğraf 2: Selçuklu Meydan Mezarlığı

2. Hasan Bin Yusuf'un Eserleri

Sanatçının tam olarak hangi tarihler arasında yaşadığı bilinmemektedir. Ancak yapmış olduğu eserlerden 13. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Ahlat Meydan Mezarlığı'nda yapılan saha araştırmaları neticesinde Hasan bin Yusuf adlı sanatkâra ait iki eser tespit edilmiştir. Bu eserlerden biri miladi 1216 tarihli olup diğerinin ise tarih bildiren kitabesi deforme olmuştur. Fakat tarihi bilenen ilk eserden yola çıkarak bu mezarın da 13. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

2.1. İzzettin Mahmut'un Mezarı

Tamamen kırmızı tuf taşından oluşan malzeme ile yapılan bu kabir H. 612 / M. 1216 tarihlidir. Meydan Mezarlığı'nın güneybatısında bulunan bu mezar, baş şahidesi ile üç parçadan müteşekkil üzeri açık bir sandukadan oluşmaktadır.

Bilezik taşı ile desteklenmiş olan baş şahidesi, 190 x 79 x 23 cm. ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahiptir. Yoğun süslemeli olan şahidenin arka yüzü, bir rûmî suyun kuşattığı dikdörtgen bir pano olarak ele alınmıştır. Bu panonun içerisine kalın bir silme ile sınırlandırılmış olan yuvarlak kemerli büyük bir niş yerleştirilmiştir. Nişin içerisine birbirinden üreyen on sekiz kollu yıldızların oluşturduğu geometrik örgülü bir ağ yerleştirilmiştir. Nişin köşeliklerine oldukça küçük ve özensiz bir şekilde sanatkâr kitabesi hakkedilmiştir (Foto.3).

Bu kitabede;

عمل حسن

“Amelu Hasan”

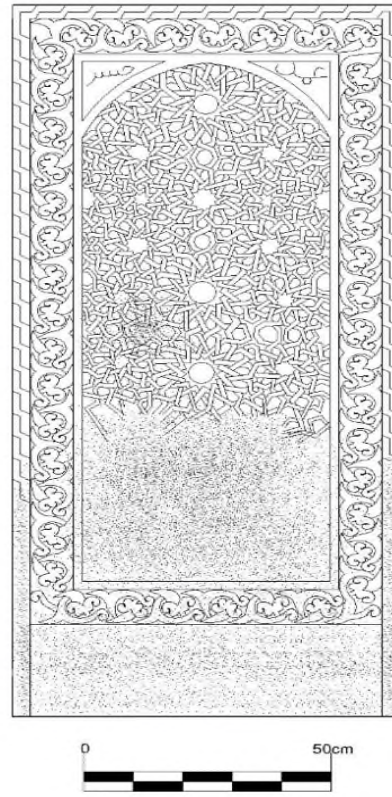
“Hasan yaptı” yazmaktadır.

Bundan da anlaşılacağı gibi bu eser bu sanatkâr tarafından oluşturulmuştur.

Fotoğraf 3: İzzettin Mahmut'un Mezarının Sanatkâr Kitabesi

Şahidenin etek kısmında, kısmen deforme olmuş bir pano bulunmaktadır. Bütünlük içerisinde bakıldığında deforme olan kısmın süslemeleri panonun üst kısmında görülen kompozisyonun devamı niteliğindedir (Foto. 4; Çizim 1).

Fotoğraf 4: İzzettin Mahmut'un

Baş Şahidesinin Batı Yüzü

Çizim 1: İzzettin Mahmut'un Baş

Şahidesinin Batı Yüzünün Çizimi

Şahidenin ön yüzünde, sağ alt köşeden başlayıp üstten sol alt köşeye ulaşan bir bordür hâlindeki medfun kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin devamı, bu bordürün içerisindeki alana dört kartuş hâlinde yazılmıştır. Bu kartuşların altına ise dört satır hâlinde, Farsça bir kitabe yazılmıştır (Foto. 5; Çizim 2).

Kitabe Orijinal Metni:

هذا قبر الشاب المظلوم المرحوم السعيد الشهيد / قصير العمر المحتاج الى / رحمة الله تعالى عز الدين محمود بن كريم الدين أبو بكر...

۱- قدس الله روحه

۶- توفي يوم ثلث سادس

۷- ذي الحجة سنة اثنين

۸- وعشرين وستمائة

Kitabenin Okunuşu:

Haza kabru'ş-şabbu'l-mazlumu'l-merhumu's-saidu'ş-şehidu kasiru'l-'omri el muhtacu ila Rahmeti'l-Lahi teala 'İzzu'd-Dîn Mahmud bin Kerimu'd-Dîn Ebubekir... Kaddasa'l-Lahu ruhehu... tuviffiye yevmu selase sadisu Zi'l-Hicce sene isneyn ve 'işrin ve sitte mie.

Kitabenin Türkçe Anlamı:

Bu kabir esirgenmiş, mazlum, delikanlı, saadete ve şehadete erişmiş, kısa ömürlü, şanı yüce her şeye gücü yeten Allah'ın rahmetine muhtaç... Kerimuddin Ebubekir oğlu İzzettin Mahmut'undur. O Zilhicce ayının altısında salı günü altı yüz on iki (miladi 27 Mart Pazar 1216) yılında vefat etti.

Farsça yazılmış olan kitabenin alt kısmına yana yana iki kandil motifinin bulunduğu bir pano yerleştirilmiştir. Ancak bu pano büyük ölçüde deforme olmuştur.

Şahidenin kenarlarına celi sülüs karakteri ile kazıma tekniği kullanılarak Ayete'l-Kursi yazılmıştır. Ayetin yazımına güney kenardan başlanmıştır. Bu kenarda “fi's-semavati” lafzına kadar yazılan ayet kuzeye bakan kenarda “bi iznihi” lafzıyla sonlandırılmıştır.

Bakara Suresi 255. Ayetinin Orijinal Metni: es semavatide elif fazla vavdan önceki elif fazla 1 elif mim vavla birleşir

الله لا إله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما في السماوات وما في الارض من ذا الذي يشفع عنده الا بإذنه

Bakara Suresi 255. Ayetinin Okunuşu:

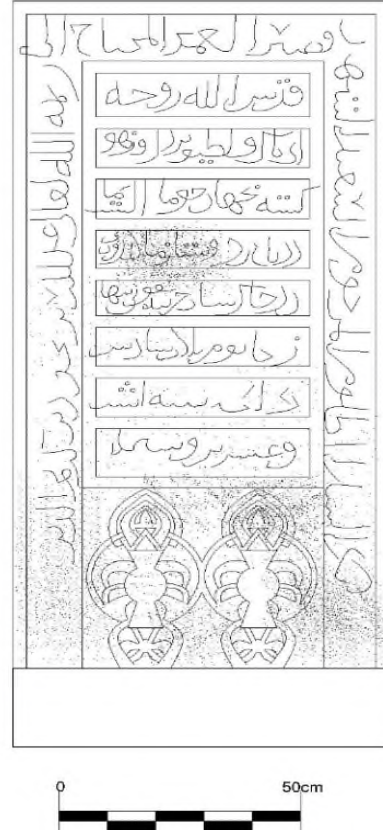
Allâhu lâ ilâhe illâ hû, el-hayyu'l-kayyûm, lâ te'â' huzuhû sinetun velâ nevmun, lehû mâ fî's-semâvâti ve mâ fî'l-ardi, men zellezî yeşfeu' 'indehû illâ büznih,

Bakara Suresi 255. Ayetinin Meali:

Allah -O'ndan başka ilah yoktur-; Her zaman diridir, bütün varlıkların kendi kendine yeterli yegâne kaynağıdır. Ne uyuklama tutar O'nu, ne de uyku. Yeryüzünde ve göklerde ne varsa O'nundur. O'nun izni olmaksızın nezdinde şefaet edebilecek olan kimdir?

Fotoğraf 5: İzzettin Mahmut'un
Baş Şahidesinin Doğu Yüzü

Çizim 2: İzzettin Mahmut'un Baş
Şahidesinin Doğu Yüzünün Çizimi

Üç parçadan oluşturulan üzeri açık mezar sandukası, 233 x 79 x 22 cm. ölçülerine sahiptir. Ancak sandukanın doğu cephesini oluşturan pehle taşı yerinde bulunmamaktadır. Sandukanın günümüze ulaşan kuzey ve güney pehle taşları yoğun bir liken tabakasıyla kaplanmış durumdadır. Bu taşların üst yüzey ve kenarları, düz şeritler ile oluşturulmuş geometrik örgülü bir ağ ile örülmüştür (Foto. 7).

Fotoğraf 7: İzzettin Mahmut'un Mezarının Sandukası

2.2. İmaduddin İbrahim'in Mezarı

Tamamen kırmızı tuf taşından oluşan malzeme ile yapılan bu kabir XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Meydan Mezarlığı'nın güneydoğusunda bulunan bu mezar, baş şahidesi ile üç parçadan oluşan üzeri açık bırakılmış bir sandukadan meydana gelmektedir.

Baş şahidesi 186 x 75 x 25 cm. ölçülerinde dikdörtgen bir forma sahiptir. Şahidenin arka yüzünde, üç kemerin içine asılmış olan kulplu üç kandil motifinin teşkil ettiği bir pano bulunmaktadır. Bu kandil motiflerinin alt kısımlarına ikişer şamdan motifi yerleştirilmiştir. Bu panonun altında, derin oyulmuş düz bir zemin üzerine sanatkâr kitabesi hakkedilmiştir (Foto. 8).

Kitabede;

عمل حسن بن يوسف

“Amelu Hasan bin Yusuf”

“Yusuf oğlu Hasan yaptı” yazmaktadır.

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi bu eser bu sanatkâr tarafından oluşturulmuştur.

Fotoğraf 8: İmaduddin İbrahim'in Mezarının Sanatkâr Kitabesi

Sanatkâr kitabesinin altında kademelendirilen beş ince bordür ile çerçevelenmiş yuvarlak kemerli bir niş motifi bulunmaktadır. Nişi çevreleyen bordürlerin en dıştaki düz, sonrasındaki geometrik örgülü olup diğerleri ise düz ve kademeli silmeler olarak ele alınmıştır. Nişin kemer kısmı en içteki sütun formu silmelere oturtulmuştur (Foto. 9). Bir bütünlük teşkil eden bu tasarım, Beylikler ve Selçuklu Dönemi taç kapılarını andıran bir forma sahiptir.

Şahidenin etek kısmında yana yana sıralanmış altı niş bulunmaktadır. Bu nişlerin içleri ise boş bırakılmıştır (Foto. 10).

Fotoğraf 9: İmaduddin İbrahim'in

Baş Şahidesinin Batı Yüzü

Fotoğraf 10: İmaduddin İbrahim'in Baş

Şahidesinin Batı Yüzünün Süsleme Detayı

Şahidesinin ön yüzünde, sülüs karakteri ile hakkedilmiş olan medfun kitabesi bulunmaktadır. Kitabesi; şahide yüzeyini üç yönden saran bordüre ve bu bordürün arasındaki kartuşlara yazılmıştır. Ancak taşın yüzeyinde oluşan tahribattan ötürü bu kartuşların bir kısmı tamamen deforme olmuştur (Foto. 11).

Kitabenin Orijinal Metni:

هذا قبر الشاب الشيخ الصدر العالم... / الورع الكبير... / السعيد الشهيد المحتاج الى رحمة الله تعالى...

۱- مقري عماد ا

۲- لدين إبراهيم

۳- بن الحاجي أبو

۴- طالب بن حسين

۵- توفي وقت

۶- ...

Kitabenin Okunuşu:

Haza kabru's-şabbu's-şeyhu's-sadru'l-âlimu... el-vereu'l-kebiru... es-saidu's-şehidu'l muhtacu ila Rahmetu'l-Lahi teala... Mukri 'İmadu'd-Dîn İbrahim bin el-Hacı Ebu Talib bin Hüseyin tuviffiye vati... yevmu's-salisu...

Kitabenin Türkçe Anlamı:

Bu kabir âlimlerin önde geleni, genç şeyh... yüce dindar adam... saadete ve şehadete erişmiş, şanı yüce her şeye gücü yeten Allah'ın rahmetine muhtaç... Hüseyin oğlu Hacı Ebu Talib oğlu İmaduddin İbrahim'indir. O... üçüncü gününde... vaktinde vefat etti.

Şahidenin kenarlarına kazıma kitabe metni yazılmış, ancak bu kitabenin tahribatı söz konusu olduğundan dolayı kitabe içeriği çözümlenememiştir.

Üç parçadan oluşan üzeri açık mezar sandukası, 214 x 75 x 36 cm. ölçülerine sahiptir. Sandukanın üst yüzeyine kazıma tekniğinde bir hadis yazılmıştır (Foto. 12).

Hadisin Orijinal Metni:

قال النبي صلى الله على له وسلم الدنيا حرام على اهل الاخرة والاحرة حرام على اهل الدنيا والدنيا والاحرة حرام على اهل الله

Hadisin Okunuşu:

Kale'n uzatmayı kaldır -Nebîyyu Sallallahu aleyhi vesselem 'ala lehu ve sellem. ed-Dunya herâmun 'ala ehli'l-Ahireti ve'l-Ahiretu harâmun 'ala ehli'd-Dunya ve'd-Dunya ve'l-Ahiretu harâmun 'ala ehli'l-Lahi

Hadisin Türkçe Anlamı:

Nebi Allah'ın salat ve selamı O'nun üzerine olsun dedi ki; Dünya ahiret ehline haramdır, ahiret de dünya ehline haramdır. Allah ehline ise hem dünya hem de ahiret haramdır. Burada her ne kadar hadis olarak rivayet edilse de bunun mevzu hadis olduğu bazı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2020: 434).

Fotoğraf 11: İmaduddin İbrahim'in Baş Şahidesinin Doğu Yüzü

Sandukanın kuzey ve güney yan yüzlerine ise etrafları üç dilimli kemer şeklinde oyulmuş olan sekiz kandil motifi yerleştirilmiştir ve kemerlerin içlerine “Allah” lafzı yazılmıştır. Ayrıca kandillerin kulpları uzayarak üstte birer rûmî tomurcuğu meydana getirmektedir.

Fotoğraf 12: İmaduddin İbrahim'in Mezarının Sandukası

3. Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu'daki mezar taşlarının en nitelikli ve abidevi örnekleri Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda bulunmaktadır. İslam dünyasının en büyük tarihi mezarlığı olarak kabul edilen Ahlat Selçuklu Meydan mezarlığındaki şahide ve sandukalar, doğal ve beşerî tahribatlara rağmen günümüze kadar büyük oranda sağlam ulaşmışlardır. 1800'ü nitelikli olmak üzere toplam 9300 adet mezar taşı bulunmaktadır. Bu eserler XII. yüzyılın ilk yarısı ile XVI. yüzyılın son yarısı arasındaki tarih aralığına aittir. Bu yüzyıllar arasında yapılan mezar taşları farklı tarihlerde eserler vermiş ustaların sanat anlayışı hakkında fikir vermektedir. Bu sanatkârlar arasında yer alan Hasan Bin Yusuf'un iki eseri tespit edilmiştir. Mezar taşlarının biri mezarlığının güneydoğusunda diğeri ise güneybatısındadır. Bu eserlerden biri miladi 1216 tarihli olup diğerinin ise tarih bildiren kitabesi deforme olduğundan okunamamıştır.

Hasan bin Yusuf'un eserleri, kendisinden yaklaşık 30 yıl önce eser vermiş olan Osman bin Hasan adlı sanatkârın eserleri ile kısmi benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlik çağdaşı olan İbrahim bin Kasım'ın eserlerinde daha net bir hâl almaktadır. Şahidelerin batı yüzlerinde kandil, şamdan, onaltı kollu yıldız ağları, geometrik örgü gibi süsleme öğelerine yer verilmesi bu sanatçıların ortak özelliğidir. Ayrıca bu sanatçılar sandukalarda da yoğun tezyinat kullanmışlardır.

Ahlat Meydan Mezarlığı'ndaki mezar taşlarında bugüne kadar yapılan epigrafik çözümlenmeler doğrultusunda elde edilen verilere göre birçok medfun kitabelerinde sonradan klasikleşen lakap, şöhret ve övgü dolu kitabeler ilk olarak sanatkâr Hasan Bin Yusuf'un yaptığı H. 612/ M. 1216 tarihli mezar

taşında görmekteyiz. Mezarlıkta yapılan araştırmalar sonucunda 12. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sanatkâr imzası görülmeye başlamıştır. Hasan Bin Yusuf'ta sanatkâr imzası kullanan ilk sanatkârlardan biridir.

Meydan Mezarlığı'ndaki en erken tarihli mezar taşlarının sanatkârları olan; Osman bin Hasan, Hasan bin Yusuf ve İbrahim bin Kasım, yaptıkları eserlerin sandukalarına ayetlere hürmeten bunları toprağa yakın oldukları için yazmaktan imtina etmişlerdir. Bunun yerine Farsça şiir, hadisi şerif veya Arapça bir dua eklemişlerdir. Bu uygulama kendilerinden sonraki dönemlere de sirayet ederek devam ettirilmiştir.

İncelenen iki eserde İzzettin Mahmut'un mezarı 190 x 79 x 23 cm. ölçülerinde (Foto.4-5) İmaduddin İbrahim'in Mezarı ise 186 x 75 x 25 cm. ölçülerindedir (Foto.9-11). Bu örnekler mezarlıktaki eserler arasında en anıtsal örneklerden sayılır. Hasan bin Yusuf imzası taşıyan en yüksek baş şahidesi 190 cm. uzunluğunda iken aynı eserin sandukası 233 cm. uzunluğundadır.

Meydan Mezarlığı'ndaki mezar taşlarında klasikleşen lakap, şöhret ve övgü içeren medfun kitabeleri ilk olarak Hasan bin Yusuf adlı sanatkârın eserlerinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eserlerinin kitabelerinde, medfunların vefat tarihini günü gününe bildiren ilk sanatkârda yine Hasan bin Yusuf'tur.

Sanatkâr, Kerimuddin Ebubekir oğlu İzzettin Mahmut için yaptığı 1.1.'deki eserinin medfun kitabesinde bu kişinin hicri "6 Zilhicce Sahı 612" miladi 27 Mart Pazar 1216 yılında vefat ettiğini belirtmiştir. Bu eser, medfun kitabesinde vefat günü belirtilmiş olan en erken tarihli eserdir. Hasan bin Yusuf'un tespit edilmiş olan diğer eserinin medfun kitabesinde de bu şekilde tarih yazılmıştır. Ancak bu eserin kitabesi tahrip olduğundan tamamı okunamamıştır.

Hasan bin Yusuf'un tespit edilmiş olan her iki eseri de baş şahidesi ile üç parçadan oluşturulan üzeri açık bırakılmış birer sandukadan oluşmaktadır. Sanatkâr yapmış olduğu sandukalardan birinin üst yüzeyine, "*Dünya ahiret ehline haramdır; ahiret de dünya ehline haramdır. Allah ehline ise hem dünya hem de ahiret haramdır.*" anlamındaki hadisi şerifi hak etmiştir. Bu hadis metni kendisinden sonra gelen sanatkârlarca sıklıkla tekrar edilmiştir.

Şahide ve sandukalarda yazı dışında süslemelere de yer verilmiştir. Yapılan süslemeler özellikle şahidenin arka yüzünde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Genel olarak bitkisel ve geometrik süslemelerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Özellikle arka yüzde yer alan palmet, rumi, kıvrıl dal gibi bitkisel süslemeler Ahlat'ta yer alan mezarlıklar dışında, Erciş Çelebi Bağ ve Gevaş Selçuklu Mezarlıkları'nda da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Sanatkâr eserlerinin süsleme programında geometrik örgü, kandil ve rûmî motiflerine yer vermiştir. Ayrıca 1.2.'deki eserinin, baş şahidesinin dış yüzündeki dikdörtgen panonun içerisinde yer alan yuvarlak kemerli niş, Beylikler ve Selçuklu Dönemi taç kapılarını andıran bir forma sahiptir.

Form olarak enli dikdörtgen bir yapıya sahip olan şahideler üzerindeki tezyin ve epigrafik unsurlar Anadolu genelinde yer alan diğer mezar taşlarından oldukça farklı ve zengin bir üsluba sahiptir.

Kullanılan malzemenin uygunluğu, (Ahlat Taşı, volkanik tüf) eserin her noktasını işleme imkanı sunmaktadır.

Medfun kitabelerinde, ölen şahsın hüviyeti ile ölüm tarihi, merhumu öven ve onun arkasında duyulan üzüntüye yer verilmiştir Anadolu'nun tüm yörelerinde de mezar taşlarında ölen kişiye duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Ayrıca şahideler de sanatkâr kitabesi, ölümle ilgili ayet ve hadisler de bulunmaktadır.

İncelenen mezar taşlarında kullanılan malzeme kırmızı tüf taştır. Mezarlıkta bulunan tüm eserlerde aynı malzeme kullanılmıştır. Volkanik kökenli bu malzemenin yapısı gereği yumuşak olması ve içerisinde çeşitli madenlere ait parçaları barındırıyor olması doğanın taşlar üzerindeki tahribat gücünü de artırmıştır. Nitekim incelenen mezar taşı örneğinde de bu tarz bir tahribat söz konusudur. Özellikle Meydan Mezarlığı içerisinde yer alan bazı mezar taşları bu yüzden parçalanıp yok olmuşken bir kısmı da tahrip olmuş ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Mezar taşının malzemesinin seçilmesinin ardından form kazanmasında etkili olan etmen uygulanan tekniktir. Mezar taşlarında yazı ve süslemelerin işlenmesinde kullanılan teknikler kazıma, kabartmadır. Bu teknikler mezar taşlarında tek başına kullanılabildikleri gibi aynı mezar taşı üzerinde birden fazla tekniğin uygulandığı örnekler de mevcuttur. İncelenen İzzettin Mahmut'un şahidesinin arka yüzünde yoğun bir şekilde bitkisel ve geometrik süslemeler bir arada kullanılmıştır. Burada süslemeler kabartma tekniğiyle yapılırken sanatkâr kitabesi kazıma tekniğiyle hakkedilmiştir. Şahidenin ön yüzünde medfuna ait bilgiler ise kazıma tekniğiyle yazılmıştır. Sanduka bölümünde yer alan süslemeler ve yazılar kabartma ve kazıma tekniğinin bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. İmaduddin İbrahim'in şahidesi ve sandukasında süslemeler ve yazılar kabartma ve kazıma tekniğinin bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Yazı bazen süsleme, bazen başlı başına bir sanat ve bazen de tamamen tarihi önemi olan bir belge niteliği taşımaktadır. Mezar taşlarında yer alan yazıların başta ma'kili, muhakkak, celi sülüs, celi talik, kûfi gibi türleri bulunmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen her iki örnekte ise kullanılan yazı türü celi sülüstür.

Mezar taşları üzerinde yer alan yazı ve süsleme gibi özellikleri ile bu topraklar üzerindeki varlığımızın ispatıdır. Bu kapsamda Ahlat mezar taşları sahip oldukları özellikleriyle bölge tarihine, kültürüne, toplum yapısına ve bölge insanının sanat anlayışına işaret eden güvenilir tarihi vesikalardır.

Kaynakça

- Arslan, C. (2002) "Bitlis/Ahlat'taki Türk Devri Yapıları" *Türkler* c: VIII. 83-99
- Beygu, Ş. A. (1932). *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul: Hamit Matbaası.
- Çalış, E. (2019). Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda Bulunan Babacan Bin Toman İmzalı Bir Mezar Taşı, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı / No. 18, 177-192.
- Çelebi, E. (1935). *Seyahatname*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Nasr-ı Hüsrev. (1994). *Sefername*. Abdulvehab Terzi (Çev.). İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1949). Ahlat ve Çevresinde 1945'te Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu, *Tarih Dergisi*, Cilt 1, Sayı 167-200.
- Karahan, R., Güzel, E. (2013). Eski Ahlat Şehri Kazıları, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, c. (1), 339-347.
- Karahan, R., Kulaz, M., Güzel, E. (2014). Eski Ahlat Şehri Kazısı (2013), *Uluslararası 36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, c. (1), 499-510
- Karahan, R., Tekin, R., Kulaz, M., Reisoğlu, S., İğit, İ., Oral, M., Alp, A. (2019). *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar Taşları*. Ankara: Uzun Dijital Baskı Merkezi.
- Karamağaralı, B. (1992). *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, O. (1999). *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605)*, Ankara: Tamga yayıncılık.
- Kulaz, M., Bak, S. (2013). Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığındaki Mezar Taşlarının Restorasyonu, VII. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu, c.(1), 241-246
- Kulaz, M., İğit, İ. (2021). *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda Tarihin Görgü Tanıkları Ayağa Kalkıyor*, Ankara: Azım Matbaacılık.
- Sümer, F. (1986). Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar, *Belleten Dergisi*, c.50 (197), 447.
- Tabak, N. (1972). *Ahlat Türk Mimarisi*, İstanbul: Doğan Kardeş.
- Tekin, R. (2021). *Bitlis'in Kültür Mirası*, Ankara: Hece Yayınları.
- Uluçam, A. (2002). *Orta çağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı- II- Bitlis*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, E. (2020). Tarihi Mezar Taşı Kitabelerinde Ayet, Hadis ve Güzel Sözlerden Örnekler, *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.7, s.2 434.